
JOSEP LLUÍS MARTOS

COGNICIÓ, TEMPORALITAT I
LINGÜÍSTICA COMPARADA: EL
PRETÈRIT PERFET PERIFRÀSTIC
I LA METÀFORA DEL TEMPS
EN CATALÀ¹

La lingüística cognitiva és un dels darrers corrents de les investigacions lingüístiques, que es troba a hores d'ara en un punt de consolidació important. El principi bàsic sobre el qual es fonamenta és «la negació de tota consideració de la llengua com a sistema autònom al marge de la resta del conjunt de les habilitats cognitives» (Pérez Saldanya & Salvador 1993: 231). El llenguatge es regeix per unes regles molt semblants a les corresponents a les altres capacitats cognitives, per la qual cosa la semàntica cognitiva tendeix a la interpretació dels significats lingüístics dins el context total dels processos cognitius humans. Talmy (1988) demostra que «la estructuración especificada gramaticalmente parece corresponder en algunas de sus funciones y características, con la estructuración de otros dominios cognitivos tales como la percepción visual, la inferencia o la memoria» (Cifuentes 1994: 23). La lingüística cognitiva ens aporta una metodologia força interessant per a l'anàlisi contrastiva de llengües. A partir d'estudis semàntics s'arriba a uns àmbits més profunds, els de la cognició humana. Es guarneix els estudiosos d'un material fonamental en l'estudi de lingüística comparada i, més encara, quan aquestes llengües es troben –o s'han trobat– en contacte, com ara el català respecte a l'espanyol i a l'occità. És interessant en aquest sentit l'estudi contrastiu de les metàfores temporals catalanes –i no hem pretès en cap moment exhaurir aquest terreny– amb les formes

(1) Agraesc sincerament els comentaris de José Luis Cifuentes, d'Antonio Lillo, de Josep Martines i de Manuel Pérez Saldanya, tan profitosos i aprofitats en aquest article.

gramaticalitzades d'aquestes i la conceptualització prèvia corresponent en altres llengües diferents.

Sembla que els hòmens sempre relacionem llengua i univers cultural, binomi inseparable. La realitat –la referencialitat real– no és independent del llenguatge, sinó que aquest és l'únic mitjà possible de descripció –de construcció– d'aquesta. Els esquemes formals que descrivim vénen a partir dels esquemes del medi que adoptem. Llenguatge i món apareixen molt relacionats, però aquesta relació naix necessàriament d'una concepció prèvia de separació. Són aqueixos punts de contacte entre cultura i expressió els que hem d'estudiar i és des d'aquest sentit des d'on ens apropem al concepte de figura, en general, i de metàfora, en particular. Ha d'haver-hi correspondència entre metàfora i coherència cultural (Lakoff & Johnson 1986: 59-62), ja que la primera implica la representació de la segona.

La concepció de la metàfora que hem fet sempre és la relativa a l'*ornatus*, com a recurs poètic, literari, extraordinari. La metàfora sempre ha estat considerada com a tret lingüísticoliterari i no com a part de la cultura. Malgrat tot, la metàfora va més enllà de l'*ornatus*, car «nuestro sistema conceptual ordinario, en términos del cual pensamos y actuamos, es fundamentalmente de naturaleza metafórica» (Lakoff & Johnson 1986: 39). L'estudi metafòric des d'una perspectiva cognitiva no es fonamenta tant en un estudi individualitzat de metàfores, com en el fet de «captar generalitzacions sobre expressions metafòriques, demostrant que formen sistemes coherents dins de la nostra estructura conceptual» (Hilferty 1995: 35).

No partim del no-res quan ens trobem amb la necessitat de representar conceptualment i, després, sota formes lingüístiques un determinat concepte abstracte: «una propuesta básica en GC es que el conocimiento existente influye en la construcción y almacenaje del nuevo conocimiento» (Cifuentes 1994: 27). Per a l'aprehensió d'un concepte que s'allunye de la materialitat, el *llegim* en termes d'un altre menys abstracte. Hi ha un patró de direccionalitat d'allò més concret a allò més abstracte. Traiem partit d'allò que millor està delimitat en la nostra experiència i ho utilitzem com a espill per entendre altres dominis que hi resulten menys clarament delimitats (Hilferty 1995: 37). Aquest és el fonament de la *jerarquia d'abstracció* de Heine *et al.* (1991) (Pérez Saldanya 1996: 63):

persona > objecte > espai > aspecte > temps > noció

Tendim a explicar-nos les idees més allunyades i abstractes amb conceptes més pròxims des d'una perspectiva cognitiva i perceptiva. La part abstracta del món no es pot percebre si no es fa a partir de les figures, les quals signifiquen l'aspecte innovador del llenguatge. Configuren el nucli generalitzador de l'experiència humana. Ja assenyalava Quintilià en la *Institutio oratoria* que els trops es troben als fonaments de

l'organització pròpia d'una llengua, de manera que a res no li manque el seu terme apropiat (Arduini, en premsa). Les idees d'aquest *rhetor* tenen molt a veure amb les idees actuals de la lingüística cognitiva sobre la metàfora: «la función primaria de la metáfora es proporcionar comprensión, ya que permite captar y estructurar un concepto abstracto en términos de otro más concreto. [...] Un buen número de conceptos, desde los más triviales y cotidianos hasta los más abstrusos, sólo pueden ser comprendidos mediante la metáfora» (Santos & Espinosa 1996: 44-45).

És així com hem d'entendre la metàfora, com a universal antropològic de l'expressió (Arduini, en premsa), no sols poètica, sinó també quotidiana, tan quotidiana que moltes vegades ens costa de creure que és una figura, reordenadora de la realitat. Santos i Espinosa (1996: 44-46) rebutgen la nomenclatura *significat metafòric*, com fa Trujillo (1988: 72), ja que hauríem de parlar de *metàfora conceptual*, en tant que l'origen d'aquestes darreres es troba en els processos cognitius, així com *metàfores mortes* o *metàfores fosilitzades*, fonamentada en la diferenciació *expressió lingüística-metàfora conceptual*. Si bé una metàfora conceptual té una manifestació lingüística determinada –o més–, aquesta pot arribar a fosilitzar-se sense que el procés metafòric conceptual l'acompanye. Aquesta és l'explicació per a les metàfores que ho són i que se'ns escapen entre els dits, de les quals ja no tenim present aquell referent originari. No obstant això, no es pot negar a aquestes *expressions lingüístiques* –si accepteu el terme– un fonament metafòric primari.

El procés de gramaticalització² de les expressions lingüístiques corresponents a les metàfores conceptuais és lent i progressiu, la qual cosa té molt a veure amb la necessitat d'una alta freqüència d'aparició d'uns determinats contextos concrets. Aquests, amb la rutina de veure's enllaçats, passen a convencionalitzar en els parlants d'una llengua un valor pragmàtic que no és el que els correspon originàriament: «el canvi diacrònic no és sinó un procés de convencionalització d'uns usos lingüístics concrets que han anat guanyant difusió» (Pérez Saldanya & Salvador 1993: 232). En aquest procés s'adverteix «una pèrdua de significat lèxic [que] tendeix a associar-se amb una pèrdua de contingut fonològic, amb una major fixació morfosintàctica i amb un augment de freqüència d'ús» (Pérez Saldanya 1996: 64). L'augment de freqüència d'ús és, més aïna, causa, que no conseqüència, del procés gramaticalitzador. L'alt índex de freqüència d'un context lingüístic tendeix a erosionar-lo. Cadascuna de les unitats d'aquest perden entitat fonològica i lèxica però fan augmentar el paper funcional de la construcció. La freqüència d'ús serà *in crescendo* des del moment mateix d'aparició del context lingüístic i mantindrà aquesta tendència de manera paral·lela al procés de gramaticalització, això sí –i és un fet important–, superant-lo. L'erosió fonològica, semàntica i lèxica de les unitats lingüístiques avança també paral·lela a la gramaticalització.

(2) Partim del fet que la metàfora no és únicament lèxica, en el sentit més tradicional, sinó que abraça contextos diferents i més amplis, com ara morfemes gramaticals o unes altres construccions gramaticals més complexes.

Lakoff i Johnson (1986) distingeixen entre metàfora estructural,³ metàfora orientacional i metàfora ontològica. El primer tipus estructura un concepte en termes d'un altre, mitjançant interseccions, antítesis, inclusions, etc. Les metàfores orientacionals (Lakoff & Johnson 1986: 50-58; Johnson 1987: 124-125) parteixen de la parella conceptual CENTRE/PERIFÈRIA i reben el nom perquè la majoria tenen a veure amb una orientació espacial. Les metàfores ontològiques es fonamenten en la concepció que tenim de la idea de RECIPIENT (Lakoff & Johnson 1986: 63-70; Johnson 1987: 39-40).

L'àmbit de la temporalitat sempre ha estat difícil de tractar pels lingüistes per la manca aparent d'un suport concret. Marie-Line Groussier (1992: 331) reincideix en la idea que els punts referencials del temps són interpretats metafòricament com a punts referencials de l'espai. La concepció metafòrica com a creadora d'un llenguatge estàndard ens permet l'apropament semàntic a algunes expressions temporals del parlar quotidià.

METÀFORES ONTOLÒGIQUES

Entenem l'experiència com a objectes i substàncies que ens permeten de triar-ne una part i tractar-la com una entitat discreta o com una substància de manera uniforme. Una vegada identificades com a objectes aquestes experiències, «podemos referirnos a ellas, categorizarlas, agruparlas y cuantificarlas -y, de esta manera, razonar sobre ellas» (Lakoff & Johnson 1986: 63).

Dins l'àmbit de la temporalitat catalana, de la concepció que en fa la nostra cultura, podem remarcar com a metàfores ontològiques la relativa al sistema horari i la relativa a l'objecte *dia -jornada-*, com a unitat composta de nit i dia.

Actualment conviuen tres sistemes horaris en el domini lingüístic català, un de clàssic al Principat, un altre tradicional al País Valencià -gairebé perdut a hores d'ara- i un de modern castellanitzant. Els que ens interessin són, lògicament, els més genuïns. El sistema del Principat presenta una formulació fonamentada en la unitat horària com a recipient, on hom es fixa en la partició d'aquest ésser en quatre quarts: *un quart de tres, dos quarts de tres i tres quarts de tres*. L'altre sistema tradicional del domini lingüístic català, el propi del País Valencià, es fonamenta en principis metafòrico-conceptuals semblants al cas del Principat: *un quart per a les set, vint-i-cinc minuts per a les cinc*, si més no, en la segona meitat horària, a partir de la mitja hora. El tercer sistema és aquell que es troba castellanitzat i que no és centre del nostre estudi, sinó punt referencial de comparació: *les tres i quart, les tres i mitja i les quatre menys quart*.

És cert que els castellans entenen l'espai horari de manera diferent al català. Aquells no han conceptualitzat la unitat horària com una metàfora ontològica, sinó,

(3) No tractem exemples d'aquest tipus de metàfora en l'àmbit de la temporalitat catalana. No obstant, com que aquest treball no pretén fer un inventari tancat d'aquests exemples, no en neguem l'existència.

més aïna, orientacional, ja que avancen cap al futur sense tenir en compte la casella horària on es troben: *son las cuatro menos cuarto*. Aquest exemple focalitza la idea de direccionalitat cap al futur: estem pròxims d'assolir l'hora quarta. Quan diuen *son las tres y cuarto*, el punt referencial és l'hora tercera, que res no té a veure amb el quart –pertanyent a l'hora quarta. Aquesta actitud lingüística té relació amb l'activitat conceptualitzadora diferent de la llengua espanyola: *las tres y cuarto* implica una idea de moviment cap al futur, on queda palès el temps que s'ha recorregut. En aquest sentit, el sistema tradicional valencià participa d'idees semblants a l'espanyol, ja que la primera meitat horària funciona idènticament: *les vuit i quart, les vuit i mitja*. No obstant això, la forma (*manca*) *un quart per a les sis*, pot interpretar-se de dues maneres: bé és una metàfora direccional que té en compte el punt d'arribada –les sis–, bé és una metàfora ontològica que focalitza el quart que hi resta per a completar la unitat horària sisena.

Els catalans del Principat conceben les hores com a unitats que s'omplin –o es buiden, però sempre amb una consciència clara de l'hora on es troben. Una hora és un recipient, un objecte que conté temps. Quan parlem de tres quarts de set tenim en compte com hi ha tres quartes parts de la unitat setena plenes i no ens fixem tant en el fet que, en direcció cap al futur, hagem avançat sis hores i tres quarts.

Cal remarcar que aquesta organització horària només la trobem semblant en alemany: *Es ist ein viertel nach drei* 'és un quart després de les tres'; *es ist halb vier* 'man-ca mitja hora per a les quatre'; *es ist ein viertel vor vier* 'és un quart abans de les quatre'. Aquesta darrera forma sí que perviu en italià –*manca un quarto alle quattro*– i en anglès –*a quarter to four*. *Tres quarts de quatre* o *un quart per a les quatre* sí que apareix en aquestes llengües; *dos quarts de quatre* només ho fa en alemany i amb l'estructura corresponent al sistema tradicional valencià d'*un quart per a les quatre*.

La metaforització de les nostres experiències com a objectes i substàncies ens permet de triar les parts d'aquesta creant unes unitats determinades i uniformes. És així com el *continuum* ... nit-dia-nit-dia-nit-dia-nit... de la nostra experiència, el seccionem en les seqüències *nit + dia*, car la franja horària que abraça comença quan és fosc, a la nit. L'espanyol distribueix de manera diferent aquesta experiència i forma la unitat *dia + nit*. Aquest fet, el trencament de la jornada com a unitat, com a objecte, ens palesa que la metaforització en aquest cas és diferent de la conceptualització que en fa la cultura catalana.

D'aquesta manera és com podem explicar un tema que sempre tenim present els catalans: no concebem les nits igual que en espanyol. La nit de Nadal, de la jornada corresponent al vint-i-cinc de desembre, és anterior al dia de Nadal, seguint la nostra seqüència *nit + dia*. El sistema cultural espanyol l'entendria com la nit del vint-i-quatre de desembre i, per això, rep el nom de *Nochebuena*, amb un cert oblit del dia de Nadal. *La noche de Navidad* no existeix com a celebració per als castellans.

Un altre exemple és el nom d'una nit tan peculiar com aquella que és el límit entre un any i un altre. L'objecte *dia + nit* espanyol obliga els participants d'aquesta visió de la realitat a considerar aqueixa nit com la darrera de l'any, com a *Nochevieja*. No obstant, en català és la primera nit del nou any, la nit de cap d'any, perquè el dia al qual correspon és l'u de gener. Aquesta mateixa nomenclatura, la fa servir l'italià: *il capodanno*.

El cap de setmana, per una altra banda, és una expressió que té molt a veure amb la metàfora dels dies.

viernes	sábado	domingo	lunes		
-----	-----	-----	-----		
nit	dia	nit	dia	nit	dia
-----	-----	-----	-----		
dissabte		diumenge		dilluns	

El diumenge és el primer dia de la setmana –com es palesa amb la pervivència en anglès.⁴ És el límit entre la fi d'una setmana i el començament d'una altra, per la qual cosa rep el nom de cap de setmana. I és ací on hem de parar atenció a un altre tipus de fenomen que afecta a la conceptualització metafòrica de la realitat, en general, i a la relació metafòrica temps-espai, en particular. Ens referim a *cap*. Els parlants recorrem a allò que tenim més a prop per a la intel·lecció conceptual dels conceptes més abstractes, i allò que més proper tenim és el nostre propi cos. De fet, la jerarquia d'abstracció de Heine *et al.* (1991), fonamentada en aquesta idea, presenta les persones com el terme referencial menys abstracte. La setmana és un ent interpretat en termes humans, és una metàfora ontològica que té com a punt de referència fisicocultural el propi cos humà; i, així, el seu començament és el *cap*. Açò mateix ocorre amb l'any i la corresponent conceptualització metafòrica en termes humans d'aquest: el *cap* d'any. Aquesta mateixa utilització de l'home com a punt de partença cognitiu de la nostra experiència es veu també en la preposició *cap (a)* (= 'amb el cap en direcció a'), fonamental per a la conceptualització de l'espai.⁵

Una vegada identificat el primer dia de la unitat setmana en termes metafòrics de referència humana com el *cap de setmana*, es produeix una reanàlisi d'aquesta unitat, que passa a abraçar també el dissabte. En espanyol, tanmateix, és el *fin de semana*, nom originat de la mateixa manera que en català, però partint del dissabte com a element originari d'aquesta casella temporal. La nit que separa les dues setmanes pertany al *sábado* segons la metaforització castellana, per la qual cosa parlem dels últims moments d'una seqüència i no del començament d'una altra, com en el cas català. De la mateixa manera, la denominació s'estén al *domingo*.

És interessant de remarcar com una metàfora de contingut, ontològica, repercuteix en altres distribucions temporals, fins el punt de trobar expressions contradictòries en

(4) El dia del Senyor, el dia en què va descansar, el seté, era el *Sabbath*, segons la tradició hebrea. No obstant, la majoria de les llengües han trastocat aquesta distribució de la setmana i han atribuït al diumenge la qualitat d'ésser el darrer dia d'aquesta. El diumenge va establir-se com el dia de culte de la tradició cristiana ja al regnat de l'emperador romà Constantí, en el s. IV. Les raons tenien a veure amb la deïtat venerada per la seua família abans de la conversió al cristianisme: *Sol invictus*, el culte de la qual era molt estès a l'Imperi Romà. A banda d'açò, la persecució dels jueus va propiciar que l'Església abandonàs el *Sabbat* com a dia de culte originari del Cristianisme en favor d'un altre dia de culte a un déu pagà. El Cristianisme fugia, així, del perill d'ésser considerat com a secta del judaisme. Aquesta tradició trencada al s. IV ha arrelat en les diferents llengües europees, fora de casos com l'anglès, on encara el dia del Sol –*Sunday*– és el primer dia de la setmana (Black & Koski 1992: 94). Això implica i explica el fet que aquest dia no porte un nom amb cap referència cristiana al Senyor.

(5) És interessant de remarcar el paral·lelisme –si més no, la coherència explicativa d'ambdues tesis– entre la jerarquia d'abstracció de Heine *et al.* (1991) i els models metafòrics de Svorou (1994: 70-108). Aquesta darrera lingüista, en el tractament teòric que fa de la conceptualització de l'espai,

llengües diferents, fruit no de realitats diverses, sinó de construccions alternatives del món que cada cultura realitza.

METÀFORES DIRECCIONALS

Abans de passar a la metàfora que explicaria el perfet perifràstic, caldria parar-se en dues petites expressions originades a partir de dues metàfores direccionals molt peculiars. En primer lloc, podríem parlar de l'adverbi *adés*. A partir d'una idea de proximitat al present, en occità va arribar a expressar un espai de temps anterior o posterior al present i, fins i tot, el present mateix. En català, s'ha especialitzat com a passat proper al present, mentre que en italià la forma *adesso* significa 'ara'. Sembla que la direcció no era el tret més definit d'aquesta metàfora, ja que, depenent del caràcter progressiu o regressiu predominant en cada llengua, es pot especialitzar en un passat o no. El català tendeix a ésser una llengua regressiva que mira des del present cap al que ja ha ocorregut. Aquest fet es palesa en l'adverbi *adés* pel fet que, a partir d'una idea originària de proximitat al present, el català l'especialitza en un passat.

La forma *adés*, la trobem, segons Alibèrt (1976: 207) «dins lo sens del passat, del present o del futur». D'aquesta manera són totalment lícits els contextos *adés plovia*, *adés plòu* i *adés plourá*. D'ètim complicat i incert, l'adverbi temporal *adés* ha hagut de partir d'una idea abstracta de proximitat al present, a partir de la qual l'occità podia formar un present, un passat immediat i un futur.

El següent text presenta un valor de present i pertany a una *Confession*, poesia religiosa del segle XIè.

De ma longa malesa,
de ma laja oreesa
te fas cofesament;
de tantas guisas laias
ai orezas feitas,
las pecaire dolent:
ei en dol e mo cor*
e ira e marriment.
En mesis m'en acus
que anc om non fes plus
n'i ac so cors entent:
e d'aiso, so cofes,
mensugar dic **ades**
e ment mo sacrament,
que jur ti e ta maire,
et tot lo teu affaire
d'aso don sei que ment. (Bartsch 1978: 20)

de l'assignació de materials lingüístics i de la corresponent gramaticalització d'a-quests, esmenta com els termes espacials provenen en molts casos d'uns altres dominis cognitius, utilitzats com a model. Els dos models fonamentals són el *anthropomorphic model* –amb major índex de freqüència– i el *zoomorphic model*. Esmenta també les *environmental landmarks* (Svorou: 1994: 79-83) i les *relational object parts* (Svorou 1994: 83-86). Així, doncs, les persones com a punt referencial més important –el terme menys abstracte de la jerarquia esmentada adé– i els animals en segon lloc, que els localitzaríem entre les persones i els objectes, segon camp conceptual de referència menys abstracte, esmentat també per Svorou. Així mateix, parla dels noms geogràfics de l'entorn, és a dir, de l'espai. I ja és un tòpic dir que el temps es conceptualitza mitjançant l'espai.

En la *Rasó* de Peire Vidal també hi ha un cas amb sentit de present: «e quant Pèire Vidal si corroçava ab ela, En Barral fazia **adès** la patz e-lh fazia prometre tot çò qu'el demandava» (Bec 1977: 53).

Ès el futur immediat el valor que predomina en els textos estudiats, amb el sentit 'd'ací a un moment'. En aquest exemple d'un poema de Guiraut de Borneil (segle XIIè), té un valor de futur indiscutible ja que parla de l'alba, que és després –adés– de la nit.

Reis glorios, verais lums e clartatz,
deus poderos, senher, si a vos platz,
al meu companh sias fizels ajuda,
qu'eu non lo vi pos la noiitz fon venguda,
et **ades** sera l'alba (Bartsch 1978: 97).

Dues vegades apareix la forma *addes* en un fragment de la *Vida de sant Trofim*, del segle XIVè, amb un sentit futur també prou clar:

'Senher', dis el, 'no vos sia grieu,
per sert ieu aconselharia,
si conoisses que be fag sia,
davant Jozep nos no'n anem
e pueis apres li contarem
la perdoa el dampnantge gran
que nos a fag lo sieu effan'
tug respond 'mot ben dizes,
maistre, anem hy **addes**'.
d'aquí s'en van tantost partir,
davant Jozep s'en van venir
et anero lo saludar
e Jozep elos atrestal.
dis Jozep 'senher, que dizes?'
'senher, nos te direm **addes**'.
Jozep tantost s' Janet pessan
c'alqu esquern lur afag l'effan (Bartsch 1978: 380-381).

En *Els set ermitans*, obra els manuscrits en occità de la qual són del segle XIVè, també apareix la forma *adés* com a 'de seguida'.

Ben o pòtz far segurament; sàpias per çèrt que ieu soi crestians et arcevesques et **adès** veiràs
Carles crestian emperador amb grant mouteza de crestians et ab si es papa Leon e-l patriarca de
Jerusalem, cardenals, arcevesques, avesques, abatz [...] (Bec 1977: 151).

En la *Rasó* de Lo dalfins d'Alvernhe *adés* torna a erigir-se com a futur:

E quant En Richartz auzi aquest fach, si venc **adès** e passèt de çai mar. E tan tòst com el fo
vengutz, el mandèt dizent al Dalfin et al comte Guion que-lh deguesson ajudar e valer, que la treva
era fenida [...] (Bec, 1977: 35).

Si comparàrem aquesta forma amb *adesso*, adverb italià molt relacionat amb el que tractem, i si buscàrem la seua definició en algun diccionari, trobaríem *ora* 'ara', tot i que sembla tenir un valor similar al de l'occità medieval, amb un sentit de passat pròxim o de futur també proper. És així com trobem que l'*adesso* italià, al mateix temps que pot arribar a significar 'ora', potser també '*in breve*' (futur pròxim) o '*fra poco*' (passat immediat). Vincenzo Crescini (1926), en l'apartat dels adverbis del seu manual sobre el «provençal» redactat en italià, defineix *adés* com a '*adesso*'. És aquesta especialització del català en el passat là que ens fa pensar, junt a unes altres metàfores temporals, en una concepció regressiva del català.

En segon lloc, hem d'esmentar els adverbis de temps *després-demà* i *després-ahir*, on partim d'un punt *p* 'present' i avancem en el temps. El sentit cap-on anem, ens el marca el *demà* i l'*ahir*, el futur i el passat. S'erigeixen com a punts deíctics referencials, a partir dels quals el parlant estableix la idea del *després* com a 'darrere', amb un marcat caràcter metafòricament espacial. La concepció és ben diferent entre l'espanyol i el català respecte al passat. Mentre que el primer fa *anteayer*, el català fa *després-ahir* –alerta!, no oblidem la forma castellanitzada *abans-d'ahir*. El procés conceptualitzador és semblant al produït en la numeració dels anys anteriors a la data de naixement de Crist. Des de la seua posició, el parlant es fixa en el que veu darrere –després– del futur i del passat, que són el que més a prop té el parlant –situat en el present. És com l'efecte òptic d'una persona que té un arbre a dreta –futur– i un altre a esquerra –passat– i *darrere* de cada arbre hi ha dues entitats amagades –el dia posterior a demà i el dia anterior a ahir, respectivament.

Després d'aquest apropament a unes metàfores on el temps es mesura mitjançant l'espai, ens centrem en la que considerem més suggestiva: el pretèrit perfet perifràstic. El nostre objectiu últim s'allunya de qüestionar l'origen morfosintàctic de la construcció perifràstica, tot i que no podem deixar de banda els escassos estudis que se n'han fet. El que proposem és un apropament a aquest perfet des d'un punt de vista semanticosintàctic, metafòric, que presente des d'una altra perspectiva la polèmica suscitada respecte a aquest tema.

Resulta molt interessant la formació en català d'una perífrasi amb *vado* + *infinitiu* amb un valor pretèrit i amb el verb auxiliar en present, feta servir en altres llengües amb un valor tan oposat, com puga ésser el futur. Aquesta forma de passat no ha estat desconeguda pel francès ni per l'occità, però avui només en resta alguna mostra de supervivència en gascó (Colon 1978a: 130).

Enric Vallduví (1988: 87-91) fa una excel·lent exposició de l'estat dels estudis sobre aquesta perífrasi. El primer treball que esmenta és el de Meyer-Lübke, dins la seua *Grammaire des langues romanes*, del 1900, on interpreta el pretèrit perfet perifràstic com una construcció amb valor incoatiu, línia seguida, essencialment, per Manuel de Montoliu i per Theodor Berchem. Badia (1981) fuig d'aqueixa interpretació incoativa i atribueix l'origen de la perífrasi al present narratiu o històric,

car aquest i el pretèrit perfet apareixien barrejats en els textos antics. Robert Lafont (1963-1969) pren nocions d'ambdues teories; per una banda n'esmenta el valor incoatiu i, per l'altra, la importància del present amb valor de passat en la justificació de la generalització de la perífrasi per a contextos pretèrits. Colon (1978a i 1978b) destaca, sobretot, el present històric com aquell que proporciona el valor de passat a la construcció que ara tractem. Creu que tenia un grau d'afectivitat, lògica si pensem que es tracta de la llengua col·loquial, i que es va començar a originar ja en català preliterari, i en època de Desclot i de Muntaner ja era equivalent a un pretèrit, tot i que no era acceptada encara en llengua escrita. Ferran Soldevila, amb les mateixes idees que va desenvolupar Colon després, adverteix també que «la major part dels casos de combinació del verb *anar* amb l'infinitiu d'un altre verb són casos vivents de pretèrit perifràstic, no mostres de precedents del que després ho serà realment» (Soldevila 1963-1968: 268). No podem oblidar l'aportació de Maurice Molho (1976), que s'insinua prou original i també es podria explicar seguint les directrius metafòriques.

Enric Vallduví aclareix i reordena les idees fins aleshores exposades amb unes matisacions importants. Si un verb pretèrit pot aparèixer en present en una construcció amb valor de passat, quan aqueix vaja seguit d'infinitiu, pot seguir el mateix procés. A partir d'aquest moment es produiria un procés de reanàlisi, car el fet de trobar de manera sovintejada *va + infinitiu* en un context pretèrit indueix a reanalitzar-lo com una única unitat. Hem de tenir en compte que aquesta construcció amb un verb auxiliar en present mai es fa servir com a tal, sinó que sempre apareix en situacions pretèrites (Vallduví 1988: 91-92). El principal problema d'aquesta teoria seria la presència de la forma *anà + infinitiu*, però Vallduví la justifica com un verb principal i una subordinada substantiva i no com a perífrasi, fonamentant-se en l'existència de contextos com *venir + infinitiu*. Tot plegat, palesa la mancança d'una perífrasi verbal anterior al pretèrit perfet perifràstic (Vallduví 1988: 92-93). El present històric és el mecanisme que ha frenat la formació de la perífrasi *anà + infinitiu* (Colon 1978a: 128). Un *tret d'estil* –deixem-ho així per ara– com el present narratiu pot conviure perfectament amb el pretèrit perfet, car la seua oposició no arriba a dominis gramaticals. De la mateixa manera, el verb *anar* precedint un infinitiu quan encara no tenim cap perífrasi, pot presentar-se lògicament en present i en passat. És més, amb un mateix significat essencial.

Pérez Saldanya (1996) tracta des de la soca els problemes que implica la gramaticalització de la perífrasi *vado + infinitiu* amb un valor pretèrit i un aspecte perfectiu, en contrast amb les altres llengües romàniques que coneixen o han conegut aquest context, independentment que s'haja gramaticalitzat o no. Dins un sistema explicatiu prou coherent d'aquest procés gramaticalitzador, estudia dos fenòmens que els lingüistes havien interpretat com a problemes i que, com a tals, havien intentat de solucionar-los des de les corresponents postures teòriques. Parlem de l'agenollament

i desplaçament del pretèrit perfet simple davant la forma perifràstica i del temps present de l'auxiliar *anar* en relació als contextos del tipus *anà ferir*.

Harald Weinrich (1974: 61-94) estableix una divisió dels temps verbals en dos grups temporals a partir dels conceptes de món comentat i de món narrat. El quadre de la llengua espanyola queda, segons Weinrich (1974: 96), així, tot i que adverteix que no aspira a ésser un paradigma complet:

GRUP TEMPORAL I (món comentat)

cantará, habrá cantado, va a cantar, acaba de cantar, ha cantado, canta.

GRUP TEMPORAL II (món narrat)

cantaría, habría cantado, iba a cantar, acababa de cantar, había cantado, hubo cantado, cantaba, cantó.

El present és el temps fonamental del primer grup, el temps amb perspectiva zero, segons paraules de Weber. El pretèrit perfet i l'imperfet són, per una altra banda, els temps zero del món narrat (Weinrich 1974: 97-99). Són aquests temps els arquetipus de cada grup temporal, així com els més utilitzats en la parla.

«En efecto, en las lenguas más diversas se ofrece un claro paralelismo entre las formas temporales del grupo I y del grupo II» (Weinrich 1974: 95), però no necessàriament simètric. Sí que ho és, però, fins que apleguem a la forma *ha cantado*, que es correspon a *había cantado* i *hubo cantado*, la qual cosa també és dona en el present *canta*, els temps paral·lels del qual, en el temps narrat, són: *cantaba* i *cantó*. El paral·lelisme continua existint, tot i que és asimètric. D'açò, ens n'hem de quedar amb l'estreta vinculació del present i del pretèrit perfet.

Lakoff i Johnson adverteixen que, a partir dels termes de l'espai, com a metàfora temporal, el temps ens passa de davant a darrere des del nostre punt de vista. Aquesta metàfora globalitzadora conté dos subcasos, com ara:

1. El temps és un objecte que es mou i ho fa cap a nosaltres.
2. El temps està parat i som nosaltres qui ens movem a través d'aquest cap al futur.

En aquest sentit és fonamental la idea de moviment que aporta el verb *anar* en aquest context lingüístic. A partir de l'esquema conceptual d'aquest verb –un subjecte que avança en el temps des d'un punt d'origen cap a una meta– és com podem interpretar els valors diferents –i, fins i tot, contradictoris– d'aquesta perífrasi en les diferents llengües romàniques que la posseeixen o que l'han posseït. El moviment sol ésser cap al futur, i així ho intueixen Lakoff i Johnson, però ho fan erròniament des de la perspectiva del seu sistema conceptual del món. Com que la majoria de les llengües amb aquest context perifràstic li han aportat un valor de futur, els lingüistes parlants

i/o estudiosos d'aquestes han partit d'un esquema inadequat on no té cabuda el cas de la perífrasi catalana. L'anglès,⁶ l'espanyol, el portuguès o el francès tendeixen a ésser llengües progressives, amb la mirada cap al futur, mentre que el català sol centrar-se bé en la part substancial de les metaforitzacions, bé en un sentit orientacional cap al passat; és, doncs, una llengua regressiva en aquest sentit. El problema ha estat el punt de partença de les explicacions teòriques, fonamentades en les coordenades del context deíctic *jo/ara/ací*, on l'origen del moviment queda en segon plànol, amb la corresponent focalització del terme *meta* i de la *intenció* del parlant per assolir-lo (Pérez Saldanya 1996: 68). Un context, doncs, que no explica el cas català i que, per tant, no és vàlid per a un estudi global de la sort d'aquestes perífrasis en les llengües romàniques.

És clar que en les llengües on *vado + infinitiu* adquireix valor de futur, aquest pot venir donat per un valor incoatiu del verb auxiliar (Colon 1978a: 127). Però, aquest valor incoatiu pot tenir una orientació cap al futur o cap al passat. El valor incoatiu no és *per se* el que situa aqueixa perífrasi en un context futur, sinó que hem de recórrer a la relació establerta entre expressió i món per explicar-la. Si l'espanyol tendeix cap al futur, en el moment en què aparega un sema que indique començament d'una acció, el parlant d'aqueixa llengua se situarà en el present i avançarà cap al futur.

És el segon subcas de la metàfora *el temps avança i retrocedeix davant nosaltres des de la nostra perspectiva*, és a dir, *el temps està parat i som nosaltres qui ens movem a través d'aquest cap al futur* el que s'amotila al procés de creació metafòrica del pretèrit perfet perifràstic enfront de la forma simple. Nosaltres, els parlants catalans, ens movem a través del temps. En aquesta perífrasi podem tenir en compte tots els factors que els lingüistes han considerat decisius per a la seua formació com a temps verbal. Un valor incoatiu podria impulsar, com en espanyol, la construcció cap a un context determinat: un passat segons la tendència de la nostra concepció del món. Però, el fet que altres llengües –romàniques o no– troben el seu motor ací, no justifica aquesta metàfora dins el català.

Aquell present històric de què tant s'ha parlat i que, almenys en part, contribueix a la formació d'aquesta expressió, pot ésser fàcilment el que buscàvem, allò que pogué transportar el subjecte parlant cap a un passat, tot i que la seua expressió literal era, en última instància, un present.

El subjecte des del seu present es retrotrau cap al passat amb un efecte *feed-back* i és des d'aqueix passat des d'on torna al present. La metàfora del present històric és orientacional en direcció cap al que ja ha ocorregut. D'aquesta manera el pretèrit perfet perifràstic i el present narratiu tenen una mateixa representació metafòrica a través de l'espai temporal. A partir d'aquesta relació conceptual, l'expressió podia reanalitzar el context *va + infinitiu* com a unitat formal, car semànticament ja ho era. Aquesta concepció metafòrica té molt a veure amb l'explicació de Pérez Saldanya (1996: 66 i ss.) sobre els tres estadis pels quals passa el verb *anar*, seguit d'infinitiu, fins a la seua gramaticalització com a pretèrit perfet perifràstic:

(6) Notem com, fins i tot, l'anglès forma el futur d'intenció i/o pròxim amb el verb equivalent a *anar*: *to go*.

verb de moviment > marcador narrativo-aspectual > marcador temporal de passat

Si partim de la idea de moviment primària del verb *anar*, avancem –de manera paral·lela al procés de gramaticalització de la perífrasi i d'erosió fonològica, lèxica i semàntica del verb que esdevindrà auxiliar– cap a una utilització d'aquest verb com a marcador de coherència discursiva, com a creador d'una perífrasi narrativoaspectual. Aquest estadi és allò que justificaria la *tria estilística* de què parlava Colón. Així, les tesis d'aquest lingüista i les de Pérez Saldanya confluirien en la importància de l'aparició d'aquests contextos en gèneres narratius, amb unes coordenades pròpies i fonamentals: la tercera persona, el temps passat i la seqüenciació dels esdeveniments, totes tres característiques pròpies del discurs narratiu (Pérez Saldanya 1996: 69). Així, doncs, un context on el present històric usat en la confluència del verb *anar* i d'un infinitiu era fàcilment reanalitzable en aquesta perífrasi com a marcador de passat. Dos factors importants que afavoriren la gramaticalització d'aquesta unitat com a passat perfet: l'índex alt de freqüència de contextos on no apareixia explícita la meta d'aquests contextos intencionals –per tant ens allunyàvem de l'esquema propi del futur– i, en segon lloc, el context narratiu que va permetre que la subordinada amb infinitiu s'interpretés de forma completiva, és a dir, que es produís una reanàlisi i posterior gramaticalització del present històric de *vado*+infinitiu com a perífrasi de passat perifràstic (Pérez Saldanya 1996: 77-82).

El verb *anar*, com a present històric o narratiu, com a variant estilística, com a marcador de coherència narrativoaspectual, era viu en l'occità i en el francès medieval. Amb aquest ús trobem diferents exemples en *De la passion de Rotlant e de la mòrt de Marsiri e de la fuga de Beligan*:

E quant la dicha batalha fo complida e Rotlant se-n tornès vās paians per lor espiair e fos lonh d'aicels, **va trobar** un Serrazin negre que èra las de la dicha batalha, que s'èra rescodutz en un bòsc; e **va lo penre** e tot vius lo **va ligar** a un albre amb *quatre* redòrtas fòrtment, e aquí el lo laissèt. E pueis el se-n montèt en un puech e vi que los Serrazins èron plusors e **va se'n retornar** arreires ela via de Ronçasvals, ont los Serrazins anavon e cobechavon passar los pòrtz. E adonc el amb sa trompa o còrn d'èvori **va cornar**, e a la votz d'aquesta trompa vaun venir a el [...] (Bec 1977: 160).

La presència d'un pronom feble del tipus *va lo penre* justifica l'absència de gramaticalització d'un pretèrit perfet perifràstic, com també l'adverbi *tantost* intercalat:

Tug respond 'mot ben dizes,
maistre, anem hy addes'.
d'aquí s'en **van tantost partir**,
davant Jozep s'en van venir
et anero lo saludar
e Jozep elos atrestal (Bartsch, 1978: 380-381).

El segle XIV, al qual pertany aquest fragment, així com la desaparició d'aquest context perifràstic en occità en el crepuscle de l'edat mitjana, sobretot i entre altres motius, ens fan plantejar-nos la qüestió de si el perfet perifràstic va arribar a ésser-ho gramaticalment en occità, d'una manera comparable al que avui tenim en català. Sembla que no va anar més enllà d'ésser un marcador narrativoaspectual, fase compartida pel català. El francès medieval, que també va presentar aquest ús discursiu per a *vado*+infinitiu, tanmateix, l'ha gramaticalitzat amb el valor temporal de futur, com l'espanyol, el portuguès i, fins i tot, l'anglès.⁷

Weinrich (1974: 137 i ss.) entén la metàfora temporal des d'uns altres paràmetres, gens contradictoris als posicionaments de Lakoff i Johnson (1986), fins i tot complementaris. Una metàfora sintàctica abraça un horitzó molt més reduït que aquelles relatives al món de les paraules. Hem de destacar les metàfores temporals com un univers a banda dins l'àmbit sintàctic. Weinrich també les explica com a desplaçament, però no tant a partir d'una concepció metafòrica del temps com a espai, sinó com un canvi de context dels temps verbals dins l'organigrama exposat adés. Els temps del grup I poden desplaçar-se al II i viceversa, tot i que aquesta migració no implica un oblit de les seues característiques essencials relatives al grup temporal originari.

És a partir d'açò que podem plantejar-nos la inclusió del pretèrit perfet perifràstic dins aquest esquema i el joc de metàfores produït fins aplegar a la gramaticalització total d'aquest. Com hem advertit adés, el present és el correlat en el món comentat del pretèrit perfet en el món narrat. Aquest paral·lelisme permetria la metaforització del present com a temps del segon grup temporal, com a present històric, en definitiva. Una vegada associat el present a contextos pretèrits, una vegada obert aqueix nexa d'unió metafòric, el context *va* + *infinitiu* va adquirir valor de passat.

No podem oblidar que una paraula que entra en un altre context per via metafòrica no es converteix de seguida en una paraula nova «y si la metáfora no se ha escuchado con demasiada frecuencia, toda metáfora es un hecho estilístico» (Weinrich 1974: 140). Així, doncs, en les primeres petjades de contacte d'un verb de moviment i un infinitiu, no hi havia ja una perífrasi temporal, sinó un tret d'estil (Colon 1978a i 1978b) o, més específic, una perífrasi narrativoconceptual (Pérez Saldanya 1996). És per això que calia una freqüència alta d'ús i, fins i tot, uns altres factors que convertesquen aquestes metàfores en una forma verbal. *Anà* + *infinitiu* i *venir* + *infinitiu* no són cap impediment per a l'explicació de la perífrasi *va* + *infinitiu* des d'un punt de vista metafòric a partir d'un present històric i d'una reanàlisi posterior de tota la seqüència, com assenyalava Vallduví (1988). Pérez Saldanya (1996: 82-89) centra la seua superació del problema relatiu a la no gramaticalització d'*anà*+infinitiu precisament en el mateix fet que justifica el desplaçament que ha patit el pretèrit perfet simple en favor del perifràstic: els problemes estructurals i formals de la forma simple en català. La síntesi d'aquests i una tendència general a la substitució de formes no

(7) No qüestionem ací el camí seguit per l'anglès per a la gramaticalització del futur d'intenció.

marcades per unes altres que sí que ho són més i que es presenten com a més específiques, va produir que «a diferència del que s'esdevingué en altres llengües romàniques que també posseïen la perífrasi amb *anar*, temporalitzés ràpidament la construcció aspectual i narrativa» (Pérez Saldanya 1996: 88).

Aquestes metàfores temporals arriben a aquesta reanàlisi una vegada que s'han fet habituals dins una llengua determinada i el sistema temporal pot patir un reajustament important. Són les metàfores les causants dels desplaçaments temporals dins un sistema lingüístic —«two processes, metaphor and metonymy, have been held responsible for advancing grammaticization» (Svorou 1994: 99)—, de manera que no podem equiparar completament el quadre temporal de les llengües concretes.

Comptat i debatut, si hi ha una cosa que sembla necessària en l'estudi lingüístic, açò és l'apropament pragmàtic, en un sentit lingüístic globalitzador. La sintaxi no pot obviar mai els mecanismes semàntics que produeixen un canvi lingüístic, des d'una perspectiva fonofonològica, morfològica ni sintàctica i, menys encara, la vessant pragmàtica. De fet, hem vist com el procés de gramaticalització du paral·lel un altre d'erosió en diferents nivells lingüístics i un altre de consolidament i potenciació de trets lingüístics diferents: i tot alhora, des d'una perspectiva pragmàtica. Els parlants tenim una concepció del món determinada que ens fa estructurar així la nostra llengua, i no només des d'una perspectiva lèxica. Sense atendre a aquesta, les conclusions *de despatx* poden arribar a ésser veritables desviaments del sentit últim que va originar el fenomen lingüístic. La llengua no és en cap moment un conjunt de regles aïllades que res no tenen a veure amb la realitat cultural i, si n'hi podem trobar alguna, és perquè el nostre sistema conceptual funciona coherentment. Les excepcions solen venir arran de l'oblit dels lingüistes respecte a la concepció del món que fan els parlants d'aqueixa llengua, en els pitjors dels casos, o de la desconsideració de la metàfora com a universal antropològic de l'expressió.

La quasi inexistència d'estudis metafòrics en català i, en concret, el problema del perfet perifràstic, que no tenia cabuda en les explicacions que fins fa poc s'havien fet del context *vado* + infinitiu —partint de maneres de concebre diferents a la catalana i, pitjor, sense tenir-la en compte—, ens llança a un apropament a la concepció metafòrica temporal que fem els catalans.

JOSEP LLUÍS MARTOS
Universitat d'Alacant

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALIBÈRT, L. (1976) *Gramatica occitana segons los parlars lengadocians*, Montpelhier, Centre d'Estudis Occitans.
- ARDUINI, S. (en premsa) «El concepto de figura en la *Institutio oratoria*», dins *Actas del Congreso Internacional «Quintiliano: historia y actualidad de la retórica (Madrid/Calahorra, 14-18 de noviembre de 1995)*, Madrid/Logroño, Universidad Autònoma de Madrid/Universidad de La Rioja.
- BADIA, A. M^a (1981) *Gramàtica històrica catalana*, València, Tres i Quatre [1a edició en espanyol, 1951].
- BARTSCH, K. (1978) *Chrestomathie provençale accompagnée d'une grammaire et d'un glossaire*, Raphèle-lès-Arles, Marcel Petit.
- BLACK, J., i J. KOSKI (eds.) (1992) *Gaspar Dante's book of tormentations*, Manchester, Chapmans.
- BEC, P. (1977) *Anthologie de la prose occitane du moyen âge*, Avignon, Editions Aubanel.
- CIFUENTES, J. L. (1994) *Gramàtica cognitiva. Fundamentos críticos*, Madrid, Eudema.
- COLON, G. (1978a) «El perfet perifràstic català 'va + infinitiu'», dins *La llengua catalana en els seus textos*, 2, Barcelona, Curial, pàgs. 119-130 [1a edició en francès dins les *Actas do IX Congresso Internacional de Linguística Romanica*, dins *Boletim de Filologia*, XVIII, Lisboa, pàgs. 319-326].
- (1978b) «Sobre el perfet perifràstic 'vado + infinitiu', en català, en provençal i en francès», *La llengua catalana en els seus textos*, 2, Barcelona, Curial, pàgs. 131-173 [1a edició dins *Problemes de llengua i literatura catalanes*, Barcelona, PAM, 1976, pàgs. 101-140].
- CRESCINI, V. (1926) *Manuale per l'avviamento agli studi provenzali*, Roma, Gela Editrice in Roma.
- GROUSSIER, M. L. (1992) «Deixis et représentation métaphorique du temps en vieil-anglais: le cas de 'todæ'/'today'», *La deixis. Colloque en Sorbonne (8-9 juin 1990)*, Paris, Presses Universitaires de France, pàgs. 331-344.
- HEINE, B., U. CLAUDI & F. HÜNNEMEYER (1991) *Grammaticalization: A Conceptual Framework*, Chicago, The University of Chicago Press.
- HILFERTY, J. (1995) «Metonímia i metàfora des d'una perspectiva cognitiva», *Caplletra*, 18 (primavera 1995), pàgs. 31-44.
- JOHNSON, M. (1987) *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Reason, and Imagination*, Chicago/London, The University of Chicago Press.
- LAFONT, R. (1963-1968) «Reflexions sobre lo perfach perifrastic amb *anar* en catalan e en occitan», *Estudis Romànics*, XII, pàgs. 271-277.
- LAKOFF, G. & M. JOHNSON (1986) *Metàforas de la vida cotidiana*, Madrid, Cátedra.

- MOLHO, M. (1976) «L'aorist perifràstic català», *Problemes de llengua i literatura catalanes*, Barcelona, PAM, pàgs. 67-100.
- PÉREZ SALDANYA, M. (1996) «Gramaticalització i reanàlisi: el cas del perfet perifràstic en català», *Actes del Desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Frankfurt am Main 18-25 de setembre de 1994*, I, Barcelona, PAM, pàgs. 62-98.
- PÉREZ SALDANYA, M. & V. SALVADOR (1993) «Lingüística cognitiva i llengües en contacte: el cas del futur de probabilitat en català», *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Alacant/Elx 9-14 de setembre de 1991*, III, Barcelona, PAM-Universitat d'Alacant-Universitat de València-Universitat Jaume I, pàgs. 229-245.
- SANTOS DOMÍNGUEZ, L. A. & R. M. ESPINOSA ELORZA (1996) *Manual de semántica histórica*, Madrid, Síntesis.
- SOLDEVILA, F. (1963-1968) «L'ús del pretèrit perifràstic en la crònica de Muntaner», *Estudis Romànics*, XII, pàgs. 267-270.
- SVOROU, S. (1994) *The Grammar of Space*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.
- TALMY, L. (1988) «The Relation of Grammar to Cognition», B. RUDZKA-OSTYN (ed.), *Topics in Cognitive Linguistics*, Amsterdam, John Benjamins, pàgs. 165-205.
- TRUJILLO, R. (1988) *Introducción a la semántica española*, Madrid, Arco/Libro.
- VALLDUVÍ, E. (1988) «Sobre el perfet perifràstic del català», *Actes del Cinquè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica (Tampa-St. Augustine, 1987)*, a cura de Philip D. Rasico i Curt J. Wittlin, Barcelona, PAM, pàgs. 85-98.
- WEINRICH, H. (1974) *Estructura y función de los tiempos en el lenguaje*, Madrid, Gredos.

